

A magyar közgazdaságtan él és virul
Botos Katalin: Pénzügypolitika – gazdaságpolitika.
Budapest: Tarsoly Kiadó, 2011.

A magyar közgazdasági közélet egyik markáns és kimondottan színes egyénisége Botos Katalin professzorasszony. Immár negyedszázada, hogy az MTA doktora címet megszerezte,¹ és sok pályatársától eltérően e magas tudományos elismerés elnyerése nem kényelmesítette el. Sőt, épp ezt követően került sor azokra a – Nyugaton mindennapos, nálunk azonban ritkaságszámba menő – pályaváltásokra, amivel a tudományos kutató a közpolitikai gyakorlatba, majd ezt követően az egyetemi életbe tért vissza. S mivel közéletünk nem teng túl a női közszereplőktől, mindjárt érdemes kiemelni, hogy milyen ritka és egyedülálló az a teljesítmény, amiben a családfenntartó, a kutató, az oktató és a közszereplő pályája eredményesen fonódik egybe, rácsafolva a társadalmunkat sajnos ma is mérgező előítéletekre.

Botos Katalin a nagydoktorit követően került az első szabadon választott kormányba, előbb pénzügyi államtitkárként, majd a bankfelügyeletért felelős miniszterként. Történt ez egy olyan időszakban, amikor a magyar gazdaságot is különösen megrázó átalakulási válság keretében az államigazgatásból épp, hogy kivált pénzügyi intézetek elveszítették teljes induló tőkéjüket – ez 1993-ban vált általánossá. Az állam ésszerű és tartós visszametszésén dolgozó konzervatív koalíciónak adópénzekből kellett kistafiroznia a bankokat. És e lépést a szakkérdések iránt kevésé fogékony köz-

vélemény – különösen annak két széle – máig is értetlenséggel fogadja. Holott a pénzügyi közvetítés teljes összeomlásához képest a korabeli GDP mintegy 7 százalékát – a társországok ráfordításának jó harmadát – kitevő költség sem önmagában, sem nemzetközi egybevetésben nem volt nagy ár ahhoz,² amit a rendszerváltozásban pótolhatatlan működőképes pénzügyi közvetítés kellő időben és kellő stabilitás mellett történt létrehozása jelentett.

Antall József kamikaze kormánya 1994-ben a régi-új erőknak adta át a helyét. A szocialisták egymagukban abszolút többséget, a hozzájuk pártolt szabaddemokratákkal közel háromnegyedes erőfölényt szereztek a törvényhozásban. Ettől akkoriban senki nem féltette a demokráciát. És valóban az 1994–98 közötti törvényhozási ciklus a rendszerváltozás második szakaszának és az utóbbi *europaizációnak* elkeresztelt folyamatnak a felgyorsulását hozta. Szerzőnk ekkor visszatér a katedrara, és ez kézenfekvő előnyökkel járt mind a kutatói lét megőrzése, mind a hallgatóság gyakorlatias ismereteinek kibővítése terén. Botos Katalin a következő években szervezi meg doktori iskoláját, méghozzá két tudományterületen és két egyetemen is. Előbb a Szegedi Tudományegyetem közgazdaságtudományi doktori iskoláját vezeti – számos országosan és nemzetközileg ismert személyiséget vonzva a nagy múltú egyetem fiatal doktori isko-

1 Botos Katalin: *Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.

2 Részletesen adatolt összehasonlító elemzést közöl e kérdéskörrel Várhegyi Éva: *Bankvilág Magyarországon*. Budapest: Helikon Kiadó, 2002.

lájába, Voszka Évától Kovács Árpádig. És ezt követően hihetetlen energiával megszervezi a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a történettudományi doktori iskolát is.

Ilyen széles körű tudományszervező és iskolateremtő aktivitás mellett – amibe a közéleti megszólalásokat és az ismeretterjesztő fellépéseket nem számítjuk bele – a szerzőnek továbbra is marad indíttatása és energiája, hogy a gazdaság és a társadalom, a pénzpolitika és az elmélettörténet terén folyó kutatásait előadásokká, majd tanulmányokká érlelje. Példaértékű az ifjú nemzedék számára az a nyughatatlanság, amivel Botos Katalin arra törekszik, hogy a valóság újabb és újabb fejleményeit a korábbi ismeretekbe illessze, és utóbbiakat felfrissítse az újdonságok alapján. Ez sokak szemében korszerűtlen, mégis fölöttébb termékeny kutatói magatartás. Nem a tökéletes mestermű kiérlelésére vár, hanem gyorstüzelő fegyverként reagál a váratlan, sokak számára érthetetlen fejleményekre, értékeli és értelmezi ezeket. Az értéktöltetű elemzés bizony távol áll a *Samuelson, Becker, Sargent, Varian* nyomán kialakult technokratikus közelítéstől. Mégsem mondható, hogy az átalakuló társadalomban a világgazdaság és a magyar gazdaság részéről mindnyájunkat érintő kihívások értelmezése és megoldási javaslatok kimunkálása újságírói vagy politikusi feladat lehetne, ami nélkülözhetné a tudomány évszázadok alatt fölhalmozott ismeretállományát és a gyakorló döntéshozó judícióját. Az ellenkezőjéről az elmúlt évek rögtönzött és téves, töredékes ismeretekről árulkodó döntései bárkit meggyőzhettek, itthoni

és a nemzetközi pénzvilágban látott példák sora alapján.

Sajátos szemléletű és műfajú írásként adják tehát a szerző 70. születésnapjára megjelentetett kötet tanulmányait, amelyek egy évtized terméséből adnak válogatást az érdeklődő olvasóközönség számára. Az általában rövid, folyóiratcikk terjedelmű tanulmányok három nagy kérdéskörbe csoportosulnak. Az első fő részben a rendszerváltozásokról esik szó. Mint a címben szereplő többes számból is látható, Botos Katalin nem osztja e recenzió szerzőjének a poszt-kommunista átalakulás szigorúan egyedi történeti voltáról és sajátos, megismételhetetlen társadalmi lényegéről szóló tézisét,³ hanem a különféle nagyobb léptékű reformok oda- és visszarendeződését és egymásra következését elemzi, 1945-től 1968-on és 1986-on át napjainkig ívelően. A második fő rész az adózás és a közpénzügyek kérdéskörét taglalja, kiemelten is bemutatva a szerzőnek az előregedő társadalom gazdasági kihívásával kapcsolatos kutatásait és előrejelzéseit, amelyek – megítélésem szerint – jelentőségüknél kevésbé kerültek a közgondolkodás és a gazdaságpolitikai viták előterébe. A harmadik rész keretében a „suszter visszatér a kaptafához”, amennyiben a szerző a nemzetközi pénzügyi rendszer, az árfolyamok, a válságok magyarázatát adja. Utóbbiban – 257–266. oldalak – kiegészíti és sok tekintetben radikalizálja is a hazai világgazdasági irodalom felismeréseit,⁴ amennyiben a tisztán pénzügyi jelzéseket követő, a rövid táv szempontját a szolid gazdálkodás és a széles néprétegek jóléti szempontja elé helyező amerikai piaci megol-

3 Csaba László: *Az összeomlás forгатókönyvei*. Budapest: Figyelő Kiadói Rt, 1994, 3., 5., 6. és 14. fejezet.

4 Szentés Tamás: *Ki, mi és miért van válságban?* Budapest: Napvilág Kiadó, 2009, valamint: Magas István (szerk.): *Világgazdasági válság, 2008–2009*. Budapest: Aula Kiadó, 2010.

dások modell-válságát állítja a közép-pontba.

Egy ilyen szerteágazó tematikájú munkát elfogadható terjedelemben csak funkcionálisan, azaz a legfontosabb meglátásokat, súlyponti témaköröket kiemelve lehet ismertetni. A legjelentősebb – talán a szerző megítélése szerint is – az idősödő társadalom kérdésköre. Erről a legutóbbi időkig viszonylag kevés szó esett, és az is főképp a nyugdíjrendszer fenntarthatósága, vagyis a közpénzügyek szempontjából. Botos Katalin e kérdést szélesebb társadalmi-értékrendi összefüggésbe ágyazva tárgyalja, megmaradva azért a közgazdaságtan talaján. Kiemeli, hogy az idősödés kérdésére csak átmenti és fenntarthatatlan választ ad a bevándorlás korlátlan serkentése, különösen ha az teljesen más kultúrkörökből származó emberekkel történik. Hozzátehetnénk a magunk részéről: persze a Kárpát-medencéből történt bevándorlás a fogadó ország szempontjából gördülékenyebb megoldás, de a magyarságnak a szülőföldjén való megmaradásának szempontjával, végső fokon a nemzet fennmaradásával nehezen harmonizáló megoldás, még ha lassan egy évszázada meg is figyelhetjük.

A második kérdéskör a humántőkéé. A magam részéről félrevezetőnek és leszűkítőnek tartom ezt a kategóriát, ami végső fokon az embernek a gazdaság szempontjának – a tőkeérték növelése szempontjának – alá rendelését, illetve a gazdasági kalkulációnak megengedhetetlen és ismeretelméletileg téves kiterjesztését jelenti – az eredetiben a közgazdasági imperializmus fogalmában.⁵ Megítélésem – és a legtöbb bölcséleti áramlat – szerint a cél és az eszköz viszonya nem fordítható meg, követ-

kezmények nélkül biztos nem. Ezért a „munka” más néven a humán tőke a cél, a beckeri elmélet szerint maximálandó haszon pedig – anyagi természetű lévén – az eszköz. Nos, e kérdésről vélhetően Botos Katalint kell a legkevésbé felvilágosítani, bár tapasztalatom szerint a szakvak önálló életet élnek, ezért nem mindegy, mi néven nevezünk valamit. A kritika tehát a közgazdaságtan bevett szóhasználatát illeti, a szerző pedig nagyon egyértelmű nézeteket fogalmaz meg az ismertetett könyvben. Nevezetesen azt, hogy a munkatársakat pusztán bérköltségnek tekintő közelítés semmilyen szinten sem fogadható el, és nemcsak normatív, hanem leíró értelemben sem. Ha ugyanis a nagy létszámú szegény rétegek kiszorulnak a képzésből, különösen a felsőfokú, jó állásokhoz jutást biztosító, minőségi felsőoktatásból, az az ország egészének innovációs készségét, integrációs potenciálját és növekedési lehetőségeit korlátozza, még hozzá hosszú távra. Nyilvánvaló e gondolatok jelentősége egy olyan időszakban, amikor a felsőoktatási férőhelyek kérdését pusztán üzemgazdasági-fázishatékony-sági megfontolásokra hivatkozva korlátozzák általános jelleggel.

Ehhez kötődik a kötet harmadik nagy témája, a szociális államé. Botos Katalin nem osztja azt a vulgár-konzervatív nézetet – amit a sajtóban rendre népszerűsítenek – hogy a „minél kisebb, annál jobb” lehetne a zsinórmérték. Ő meg van győződve – és a pénzügyi válság előrelátása révén nagy hírre és tekintélyre szert tett *Raghuram Rajan* chicagói professzort idézi – hogy a vagyoni végtelen szóródása, a széles rétegek fogyasztásának tartós lemaradása a fejlődést gátló tényezővé válhat még a legfejlettebb

5 Lazear, E.: Economic imperialism. *Quarterly Journal of Economics*, 115(1): 99–146., 2000.

országokban is. Szerzőnk a német szociális piacgazdaság – leginkább a nálunk szinte ismeretlen *Wilhelm Röpke* – tanítványa, aki a széles középrétegek kiépítésének és a társadalom deproletarizálásának, az élhető léptékű települések létrehozásának volt a szorgalmazója és úttörője.⁶

A negyedik nagy témakör a nemzetközi pénzügyi rendszer, annak egyensúlytalansága és egyenetlensége. E kérdésben nagy és szerteágazó irodalom született a 2008–2009. évi válság nyomán, és vélhetőleg ennek hatására a szerző maga idejében eretnek nézetei ma már lényegében többséginek számítanak. Ő elutasítja azt a mikroalapozású közelítést, ami az egyéni szintű haszonmaximalásból a társadalmi jólétet közvetlenül levezethetőnek véli, ha még oly bonyolult matematikai köntösbe bújtatják is. Ehelyett kiemeli: szabályozás híján sem az országon belül, sem a világgazdaság egészében nem lesz szolid üzletmenet és nem lesz társadalmilag elfogadható végkimenet.

Végül az ötödik nagy témakör egyféle búvópatakként vonul végig a kötetben. Arról az örökzöld kérdésről van szó, hogy a jó közgazdaságtannak vezérelve legyen-e, lehet-e a walrasi *méchanique sociale*, a tisztán leíró, megértő jellegű, eszközeiben, módszerében és következtetéseiben a természettudományokhoz közelítő felfogás, amit ma a közgazdaságtant mester és doktori szinten tanulók négyötöde magától értetődőként szív magába a kötelező tárgyai és szigorlatai keretében. Olyannyira, hogy mást el sem bír képzelni, vagy a más közelítéseket eleve tudományon kívülinek véli. Nos, szerzőnk nem osztja ezt a fölfogást, a bevezetőben vázolt életpályája és élet-

hivatása lenyomataként azt a gazdaságtant tekinti relevánsnak, ami a való világ megértésén alapulva, az e világban botladozó laikus többség életkörülményeinek javítását is feladatának, sőt küldetésének tekinti. Mondhatnánk: nem kell mindenkinek vilájobbítóknak lennie. De talán mára, amikor a szakma legtöbbször tartott lapjaiban az elhízás gazdaságtanáról olvashatunk, de a pénzügyi válságról alig, vagy egyáltalán nem, ez a régi vágású közelítés bizonyára ismét polgárjogot nyer a nemzetközi színvonalú elemzések terén is.

Nyilván számos részletkérdésben lehetne vitába szállni a szerzővel, mind az egyes megállapítások, mind a bizonyítási mód tekintetében. Ennél fontosabb azonban az, hogy e kis kiadónál megjelent munka – sok másikkal együtt – igazolja, hogy a gyakori siránkozás és lesajnálás ellenére a magyar közgazdaságtan él és virul, és van értelmes, hasznos, újszerű mondandója a magyar társadalom és a világ megértése, a ránk nehezedő gondok megoldása terén. Kár, hogy a korábban csak a nemzetközi szervezeteket jellemző szokás nálunk is elterjedt, és ezért a legtöbb fiatal szerző elsődleges szakirodalmi forrást és különösen hazai szerzőt már eleve nem idéz. És mivel a szerkesztőségek ezt elnézik nekik, ez a szellemi arrogancia immár a jó modor részévé vált. Milyen kár, hiszen egymást olvasva és bírálva nemcsak a nemzeti tudományos közösséget építhetjük, hanem új szempontokra is juthatunk a saját munkánk folytatásához is, ahogy ezt Botos Katalin tanulmányköteté is szemléltetheti.

CSABA LÁSZLÓ

⁶ Röpke, W.: *Emberséges gazdaság, emberséges társadalom*. Budapest: Aula Kiadó, 2000.